

Toholahti

Toholahti avaa kylän raitin arvokkaasti

Rautalammin sisääntuloporttina on etelässä Toholahden silta. Sillalta avautuu vuosisatainen kulttuurimaisema Äijäveden rannoille. Keski-Suomen ja Savon rajamailla sijaitsevassa Rautalammin emäpitäjässä asui joukko merkittäviä virkamiehiä, jotka sääty-yhteiskunnassa kuuluivat sosiaalisen statuksensa perusteella tavallisen rahvaan yläpuolelle. Virkatalot ja kartanot keskittyivät Äijäveden rannoille. Sillasta näkyy Lassilan vanha virkatalopaikka, ja Pappilan rannasta saattaa nähdä Toholahden yli aina etelärannalla sijaitsevaan Ropolaan saakka. Suonenjoen suunnasta tullessa silmä tapaa oikealla puolella Karjalan kartanon. Kauempana Kattilavirralla sijaitsee Sahala ja Liimattalansalmessa Korhola.

Virkatalot, pappilat, kartanot ja vauraat maatilat olivat kulttuurielämän keskuksia, joissa kyläili maamme sivistyneistöä. Vieraat tulivat myös oppimaan Suomen kieltä.

Esimerkiksi **Elias Lönnröt** tuli Rautalammilta 1820- ja 30 -luvulla

runonkeruumatkoillaan tapaamaan kansanrunoilijoita, joista tunnetuin on **Paavo**

Korhonen eli Vihta-Paavo. Muita kuulujia rahvaanrunoilijoita ovat **Pentti**

Lyytinen, Juhana Ihalainen, Pentti Halttunen ja **Anna Reetta Korhonen**.

Lyytinen piti Toholahden sillankorvassa kestikievaria. Toholahden vanhaan rakennuskantaan kuuluu myös vasemmalla puolella sijaitseva Mattila. Tila tunnettiin jo isonjaon aikaan nimellä Vepsälä. Vuonna 1905 tila muuttui Mattilaksi

omistajansa **Matti Rossin** mukaan. Punainen kahdella umpikuistilla varustettu asuinrakennus on tehty kahdessa vaiheessa. Tupa on vuodelta 1716, muu osa on

muistitiedon mukaan 1800-luvulta. Peruskorjattu Mattila on nykyisin säätiön

omaisuutta. Virkatalot, kartanot ja isot maatilat työllistivät paikallisia ja olivat

monessa esikuvina. Niiltä opittiin esimerkiksi hienostuneita tapoja, tuottavaa

karjanhoitoa ja uusia viljelyskasveja. Katovuosina isot tilat perustivat jyvästöjä ja

tarjosivat suojaa maattomille.

Säätyläiskodeissa vietettiin kutsuja ja illanviettoja, joissa keskusteltiin taiteesta ja musisoitiin. Kotien seinät oli tapetoitu, ja seinille oli ripustettu peilejä, tauluja ja gobeliineja. Huonekalut olivat pehmustettuja, ja lampuissa kimaltelivat kristallit. Lapset pantiin kouluun kunnan ulkopuolelle ja heistä kasvatettiin herroja, jotka jatkoivat vanhempiensa elämäntyyliä. Herrasväen joutilaisuuden symbolina pidettiin purjeveneilyä, jota Äijäveden rannan asukkaatkin harjoittivat.

Karjalan kartano

Karjalan kartano ja Eepperin talo sijaitsevat Toholahden ja Äijäveden yhdistävän salmen itärannalla. Rannan peltoja on viljelty ainakin jo 1560-luvulla, mutta myös esihistorian ajalta on todisteita.

Karjalan tila on ollut useiden sukujen omistuksessa. Rautalammin kihlakunnan piirilääkäri **Johan Wilhelm Roschier** osti tilan **Daniel Karjalaiselta** vuonna 1865. Isot tilat löivät kättä, kun piirilääkäri avioitui Sahalan tyttären **Emilia Schoulzin** kanssa vuonna 1866. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta, joista viisi kuoli lapsina kurkkutulehduksiin. Pojista **Rolf** vaikutti myöhemmin aktiivisesti suojeluskunta-liikkeessä. Piirilääkäri Roschier rakennutti uuden asuintalon, niin kutsutun Alatalon. Suurin osa rakennustarpeista siirrettiin Eepperin talon läheltä sijainneesta talosta. Jäljelle jääneistä hirsistä Rolf rakennutti kalamajan Koskeloveden rannalle. Hänen hyvä ystävänsä **Eino Leino** kuvaa rannan tunnelmia vuonna 1915 kirjoittamassaan runossa Kalamajalla. Alatalo toimi myöhemmin väentupana ja palvelusväen asuntona. Rakennus peruskorjattiin vuonna 1989, ja on nykyään asuntona. Sveitsiläisvaikutteinen nikkarityyliä edustava uusi päärakennus valmistui vuonna 1879. Förmaakin katossa olevat turkulaisen maalarimestarin **Karl Mattsonin** tekemät kattomaalaukset ovat vuodelta 1883. Alatalo, päärakennus ja kaksikerroksinen aitta muodostavat niin kutsutun miespihan. Pohjoisemman karjapihan puolella sijaitsee lääninagronomi **Sjöströmin** suunnittelema luonnonkivinavetta. Rannasta on purettu huvimaja, venekatos, kellarit, tuulivoimalla toimiva pumppu, sähköpumppu, uimakatos ja kasvihuone. Pihaan johtaa

naapurintalon Eepperin ja peltoaukean reunassa kulkeva koivukuja.

Roschierien jälkeen kartano on ollut usealla omistajalla. Kartano ja 1890-luvulla herrasväen asunnoksi rakennettu Eepperi ovat nykyisin yksityisomistuksessa.

Aikansa lapsityövoimaa

Kartanoissa, tiloilla ja torpissa tarvittiin paljon tekeviä käsiä: piikoja ja renkejä.

Palkolliset olivat nuoria, viidentoista molemmin puolin. Asunto ja ruoka tulivat talosta, mutta työpäivät olivat pitkiä ja palkka niukanlainen. Kerkonkoskella asunut **Eeva**

Huttunen meni vain 16-vuotiaana piiaksi Karjalan kartanoon. Maatalon tyttönä Eeva osasi monenlaista, mutta herrasväen tavat olivat hänelle uutta. Kartanon väki kohteli palkollisia ystävällisesti, tervehti ja jutteli. Eevan työnä oli hoitaa lehmät ja porsaat. Koska peltoa oli vähän, lehmiäkään ei ollut kuin muutama. Maitoa toimitettiin muun muassa kunnansairaalaan Toholahden sillan toiselle puolelle. Joulun alla emäntä valmisti kinkut itse ja lähetti ne rintamalla olleille pojilleen. Ensimmäisellä palkallaan Eeva osti kaksi kangaspalaa ja ompelutti itselleen hameen ja puseron. Hame oli sileää tummanvihreää samettia, ja puserossa oli sinisellä pohjalla hopeisia raitoja.

Karjalan kartanosta Eeva lähti piikomaan Kuopioon erään majurin perheeseen.

Perheessä asui omien lasten lisäksi kaksi suvussa orvoiksi jäänyttä kaksospoikaa.

Huoneisto oli kerrostalossa ravintolan yläpuolella. Iltaisin Eeva kuunteli, miten alhaalla gramofoni soitti Äänisen aaltoja. Kun Kuopiota alettiin pommittaa, Eeva joutui palaamaan kotiinsa. Hän ei pitänyt ajatuksesta, sillä kaupungissa oli elokuvia ja elämä kaikin puolin vilkkaampaa. Hän ennätti olla kotona vain viikon, kun Nipurin emäntä Rautalammilta tuli kysymään liikenisikö talosta tyttöä piiaksi. Jo samana iltana Eeva lähti emännän matkaan. Talon töitä tekivät myös venäläiset sotavangit. Isona Eevasta tuli maatilan emäntä Koipiniemeen.

Maaseudulla oli tavallista, että lapset kitkivät kasvimaita ja harvensivat lanttupeltoja, seivästivät ja korjasivat heinää, vahtivat pienempiä sisaruksiaan, kantoivat polttopuita ja vettä, marjastivat, sienestivät ja perkasivat kaloja. Isommat pojat laitettiin metsätöihin ja tytöt navettatöihin. Teollisuus ja kauppa elpyivät nopeasti

sodan jälkeen. Nuoret muuttivat kirkonkyltiin ja kaupunkeihin, joissa saivat töitä tehtaista ja kauppaliikkeistä. Rautalammin "Osulassa" eli osuuskaupassa elämäntyönsä tehnyt **Liisa Hänninen** aloitti kauppa-asiat jo 13-vuotiaana. Ja aivan kuten tämän päivän nuorten työelämässä, Liisan työ oli aluksi palkatonta harjoittelua.- Kolme kuukautta olin ensin, enkä suanu palakanhyrree. Kun oli harjoittelijana, isä anto aina muutaman hilikun tai 50 pennisen aamulla, että minä sain kahvit ostoo, että ol "hankemiehelle" kahvirahhoo, hän muistelee.

Ropola

Ropolan talo on perustettu alun perin Hankamäen kylään noin 1765. **Erkki Markkanen** perusti isojaon myötä talon uudelleen Roponen-nimisen torpparin vanhalle asuinsijalle. 1850-luvulla kanttori **Weckman** osti talon, minkä jälkeen omistajana oli **Kaapro Hänninen**. Ropola sijaitsee Toholahden etelärannalla jyrkkärinteisessä niemessä, josta on kaunis näköala Äijäveden perukoille saakka. Päärakennus on vuodelta 1868. Sen rakennutti silloinen omistaja, kihlakunnantuomari **Carl Ferdinand Olson**, jonka vaimo oli piirilääkäri **Rolf Roschierin** serkku. Pariskunnalla ei ollut lapsia.

Tilan perinyt Olsonin veli kauppasi Ropolan kolmen vuoden kuluttua Vaasan hovioikeuden presidentille **Nils Isak Fellmanille**. Vanhaan pappis- ja tuomarisukuun kuulunut uusi omistaja teetätti talon ympärille englantilaistyyppisen maisemapuutarhan. Niemen kärkeä kiertävät kävelypolut, joiden varrella on kaksi huvimajaa. Vuonna 1868 rakennetun myöhäisklassismia edustavan kartanon julkisivu on säilynyt alkuperäisessä asussaan. 40 vuotta vanhempi tilanhoitajan asunto jakaa pihan kartanonpuoleiseen- ja karjapihaan. Karjapihan puolelle jäivät 1860-luvulla rakennettu luhtiaitta, luonnonkivistä tehty navetta ja vilja-aitta. Edellinen omistaja Fellmanin lapsenlapsi **Anna Huttunen** kuoli vuonna 2010. Ropola on edelleen yksityisomistuksessa. Osa rakennuksista on matkailukäytössä.

Keitä olivat loiset?

Rautalammin historiaa käsittelevissä teoksissa puhutaan usein loisista. Kyse ei kuitenkaan ole lapamadoista tai päätäistä vaan ihmisistä.

Loiset mainitaan esimerkiksi Korholan kartanon veronkantokirjassa ja taksoitusluettelossa.

Väkimäärä kartanolla oli luetteloiden mukaan melkoinen. Itse kartanossa vain muutama ihminen, mutta torpissa, mäkituvissa, palkollisina ja loisina väkeä oli vaihdellen kahden sadan molemmin puolin.

Esimerkiksi vuonna 1891 kartanolla on kaksi loista ja torpissa 41. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin kartanolle on kirjattu 40 loista ja torpille 22.

Loisiksi kutsuttiin maattomia ja työttömiä ihmisiä, jotka asettuivat asustamaan tilojen nurkkiin ja saunoihin. Kun väkimäärä pitäjässä kasvoi, maata ei enää riittänyt tai sitä ei haluttu jyvittää kaikille. Jos ison talon torpasta kuoli mies, hänen leskensä jäi tyhjän päälle.

Loiset olivat usein perheellisiä. He elättivät perhettään tilapäistöillä, joita maataloudessa ja metsissä riitti ympäri vuoden.

Sairaala

Ensimmäinen sairaala rakennettiin Toholahden kirkonkylän puoleiselle rannalle vuonna 1904. Kunnanlääkärin virka oli perustettu kolme vuotta aikaisemmin.

Rautalampi oli ajoissa liikkeellä. Koko maahan kunnanlääkärin virat saatiin eduskunnan määräyksellä vasta vuonna 1939. Sairaalan rannassa näkyvät laiturin perustat ovat ilmeisesti vanhan kunnansairaalan ajoilta. Laituria tarvittiin veden ottamista ja pyykinpesua varten.

Sairaalan vieressä sijaitsi Salmela-niminen torppa. Kunta osti torpan 1920-luvulla ja muutti sen kunnanlääkärin asunnoksi. Rakennukseen laajennettiin lääkärin työ-, vastaanotto- ja potilaiden odotushuoneet. Myöhemmin monilla omistajilla ollut rakennus on purettu ja siirretty pois. Jäljellä on yhä vanha kaivo nykyisen terveyskeskuksen pihassa. Tarttuvista sairauksista yleisimpiä olivat tuhkarokko ja tulirokko, tuberkuloosi ja klamydia-bakteerin aiheuttama silmätulehdus, trakooma. Sota-aikana rautalampilaisia vaivasi kurkkumätäepidemia, joka vei useita kuolemaan.

Vuonna 1950 sairaalaa laajennettiin. Sairaalaan saatiin synnytysosasto ja 15 uutta sairaansijaa. Leikkaussaliin hankittiin läpivalaisukone eli röntgen ja happilaitteet. Samana vuonna kunta liittyi Kuopion keskussairaalakuntainliittoon. Sairaalan laajentaminen tyssäsi uuteen kansanterveyslakiin. Rautalampi liittyi Sisä-Savon kansanterveystyön kuntainliittoon vuonna 1972. Pääsairaala tehtiin Suonenjoelle. Rautalammilla kunnalliskodin sairasosastosta muodostettiin vuodeosasto terveyskeskukseen. Terveyskeskusta laajennettiin vuonna 1986. Varsinaista sairaalaa ei enää ole, sillä entinen vuodeosasto toimii nykyään dementiakotina.